

**MONTESSORI TA’LIM MUHITIDA DIDAKTIK VOSITALARNI MAQSADLI
QO’LLASH ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR MANTIQUIY
FIKRLASH STRUKTURASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Do’sbayeva Shahnoza Abdurahimovna
Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21213208>

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Montessori ta’lim muhitining (Prepared Environment) o’ziga xos jihatlari hamda didaktik vositalarni maqsadli qo’llash orqali bolalarda tahlil qilish, qiyoslash, tasniflash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi mantiqiy fikrlash komponentlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari Montessori materiallari bolalarning mustaqil faoliyati va bilish jarayonlarini faollashtirish orqali mantiqiy tafakkurning samarali rivojlanishiga xizmat qilishini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: Montessori pedagogikasi, prepared environment, didaktik vositalar, mantiqiy fikrlash, maktabgacha ta’lim, bilish jarayonlari, tasniflash, umumlashtirish.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогико-психологические особенности развития логического мышления у детей дошкольного возраста. Освещаются специфические характеристики образовательной среды Монтессори (Prepared Environment), а также возможности поэтапного развития компонентов логического мышления, таких как анализ, сравнение, классификация, обобщение и умозаключение, посредством целенаправленного использования дидактических средств. Результаты исследования показывают, что материалы Монтессори способствуют эффективному развитию логического мышления детей за счёт активизации их самостоятельной деятельности и познавательных процессов.

Ключевые слова: педагогика Монтессори, подготовленная образовательная среда, дидактические средства, логическое мышление, дошкольное образование, познавательные процессы, классификация, обобщение.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological characteristics of developing logical thinking in preschool children. It highlights the specific features of the Montessori educational environment (Prepared Environment) and explores the possibilities of systematically developing the components of logical thinking, such as analysis, comparison, classification, generalization, and conclusion-making, through the purposeful use of didactic materials. The research findings indicate that Montessori materials contribute to the effective development of children's logical thinking by enhancing their independent activities and cognitive processes.

Keywords: Montessori pedagogy, prepared environment, didactic materials, logical thinking, preschool education, cognitive processes, classification, generalization.

Mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirish, shaxsning har tomonlama kamol topishi va uning manfaatlarini ro’yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ta’lim sifati va samaradorligini yuqori bosqichga olib chiqishga qaratilgan izchil islohotlar natijasida uzluksiz ta’lim tizimining muhim bo’g’ini hisoblangan maktabgacha ta’lim

jarayonida tarbiyalanuvchilarning intellektual rivoji, ayniqsa, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga bo’lgan e’tibor sezilarli darajada ortmoqda. Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni mantiqiy fikrlashga o’rgatishga yo’naltirilgan mashg’ulotlar mazmunini Montessori pedagogikasi asosida boyitish, uning didaktik imkoniyatlarini kengaytirish va amaliyotga samarali joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda.

Haqiqatdan ham bugungi globallashtirish sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri – shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirish, xususan, maktabgacha yoshdan boshlab mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishdan iborat.

Mantiqiy fikrlash bolaning bilish jarayonlarini tizimlashtirish, sabab-oqibat bog’lanishlarini anglash, tahlil, sintez, solishtirish va umumlashtirish kabi kognitiv amallarni amalga oshirishida namoyon bo’ladi. SHuningdek, mantiqiy fikrlash bolaning atrof-olamni bilishi, tushunishi, mustaqil qaror qabul qilishi va muammoli vaziyatlarda to’g’ri echim topa olishi uchun zarur bo’lgan kognitiv kompetentsiyalardan biri hisoblanadi.

Ma’lumki, bola hayotining maktabgacha ta’lim muhitida kechadigan davrida zamonaviy innovatsion jamiyat talablariga mos bo’lgan faoliyat turlari, xususan atrof-muhit to’g’risida tizimli bilimlarni egallash hamda sodir bo’layotgan jarayonlarni mantiqiy tahlil qilish ko’nikmalari faol shakllanadi. Shu bilan birga, mazkur yosh bosqichi bolalarda tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda hal qiluvchi davr hisoblanib, Montessori pedagogikasi asosida tashkil etiladigan mashg’ulotlar orqali ushbu ko’nikmalarni izchil rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning intellektual rivojlanishini ta’minlash, ularda mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish ko’nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, mantiqiy fikrlashning rivojlanganligi bolaning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o’qishi va ijtimoiylashuvida muhim omil sifatida namoyon bo’ladi.

Mantiqiy fikrlash tahlil qilish, qiyoslash, tasniflash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi murakkab aqliy operatsiyalar tizimidan iborat. Ushbu operatsiyalarni samarali rivojlantirish uchun bolaga mos rivojlantiruvchi ta’lim muhiti va maxsus didaktik vositalar zarur. Montessori pedagogikasi ana shunday imkoniyatlarni yaratib beruvchi innovatsion ta’lim tizimlaridan biri hisoblanadi.

Montessori pedagogikasining asosiy g’oyasi bolaning tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga mos keluvchi maxsus tayyorlangan muhitni yaratishga asoslanadi. Montessori tomonidan ishlab chiqilgan “Prepared Environment” konsepsiyasiga ko’ra, ta’lim muhiti bolaning mustaqil faoliyat yuritishi, erkin tanlov qilishi va o’z tajribasi orqali bilimlarni egallashga xizmat qilishi kerak.

Mazkur muhit quyidagi pedagogik tamoyillar asosida tashkil etiladi:

- bolaning mustaqilligini qo’llab-quvvatlash;
- faol o’rganishga yo’naltirish;
- individual rivojlanish sur’atlarini hisobga olish;
- konkret tajribadan abstrakt tafakkurga o’tishni ta’minlash;
- o’z-o’zini nazorat qilish imkoniyatini yaratish.

Aynan shu jihatlar bolalarning mantiqiy fikrlash jarayonlarini tabiiy ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha yosh davri bolaning bilish faoliyati jadal rivojlanadigan bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bola atrof-muhitdagi predmetlar va hodisalar o’rtasidagi

bogʻlanishlarni anglashga intiladi. Psixologik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, 5–7 yosh oraligʻida bolalarda elementar mantiqiy operatsiyalar shakllana boshlaydi.

Mantiqiy fikrlash quyidagi tarkibiy komponentlardan tashkil topadi:

Tahlil qilish. Predmet yoki hodisaning alohida belgilarini ajratib koʻrsatish qobiliyatidir. Montessori materiallari bilan ishlash jarayonida bola shakl, rang, hajm va miqdor kabi xususiyatlarni tahlil qilishni oʻrganadi.

Qiyoslash. Predmetlar oʻrtasidagi oʻxshash va farqli jihatlarni aniqlash koʻnikmasidir. Sensor materiallar orqali bolalar buyumlarni turli mezonlar asosida taqqoslaydilar.

Tasniflash. Obyektlarni umumiy belgilariga koʻra guruhlariga ajratish jarayonidir. Montessori muhitidagi kartochkalar, geometrik shakllar va predmetlar tasniflash koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Umumlashtirish. Bir nechta predmet yoki hodisalarning umumiy xususiyatlarini aniqlash asosida umumiy tushunchalarni shakllantirish jarayonidir.

Xulosa chiqarish. Mavjud bilim va kuzatishlar asosida yangi natijaga kelish qobiliyatidir. Bu koʻnikma keyingi ilmiy tafakkur va muammoli vaziyatlarni hal etish uchun asos yaratadi.

Montessori didaktik materiallari maxsus ilmiy asosda ishlab chiqilgan boʻlib, ular bolaning sezgi organlari va tafakkur faoliyatini bir vaqtning oʻzida rivojlantirishga qaratilgan.

Quyidagi materiallar ayniqsa samarali hisoblanadi:

- Pushti minora (Pink Tower);
- Jigarrang zinapoya (Brown Stair);
- Qizil tayochchalar (Red Rods);
- Geometrik shakllar toʻplami;
- Rangli planshetlar;
- Sonlar va sanash materiallari.

Ushbu vositalar bilan ishlash natijasida bola:

- predmetlarning xususiyatlarini tahlil qiladi;
- oʻlcham va shakllarni qiyoslaydi;
- obyektlarni tasniflaydi;
- qonuniyatlarni aniqlaydi;
- mustaqil xulosalar chiqaradi.

Natijada mantiqiy fikrlash operatsiyalari bosqichma-bosqich va tizimli ravishda shakllanadi.

Montessori ta’lim muhiti asosida tashkil etilgan mashgʻulotlarda bolalarning bilish faolligi, mustaqilligi va mantiqiy fikrlash darajasi sezilarli darajada oshadi. Didaktik vositalarning amaliy xarakterga egaligi bolalarda nazariy bilimlarni konkret faoliyat bilan bogʻlash imkonini beradi.

Shuningdek, Montessori muhitida bolaning xatolarni mustaqil aniqlashi va tuzatishi uchun sharoit yaratilishi refleksiv fikrlashning rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu esa oʻz navbatida mantiqiy tafakkurning yuqori darajada shakllanishiga olib keladi.

Montessori ta’lim muhiti maktabgacha yoshdagi bolalar mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun samarali pedagogik tizim hisoblanadi. Didaktik vositalarni maqsadli qoʻllash orqali tahlil qilish, qiyoslash, tasniflash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi mantiqiy operatsiyalar bosqichma-bosqich shakllantiriladi. Tayyorlangan rivojlantiruvchi muhit, bolaning mustaqil faoliyati va maxsus didaktik materiallarning uygʻunligi natijasida

mantiqiy tafakkurning tizimli rivojlanishi ta’minlanadi. Shu sababli Montessori texnologiyalaridan maktabgacha ta’lim amaliyotida keng foydalanish bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abidov B.K. Mariya Montessori ta’limotida tarbiyalovchilarni tayyorlash asoslari // Zamonaviy ta’lim / Sovremennoe obrazovanie, 2018. – B. 44-50. <https://yaznanie.ru/a/tyrO1S9g>.
2. Berdiyeva M.M. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarini pedagogik qo’llab-quvvatlash asosida intellektual imkoniyatlarini rivojlantirish: ped. fan. bo’yicha fals. dok. diss. (PhD). – T. 2020. – 139 b.
3. Gafurova D. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mariya montessori ta’lim tizimiga innovatsion yondashuv. Ustozlar uchun. 42-son 1-to’plam mart 2023. – B. 142-148.
4. Jo’rayeva N.T. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni mantiqiy fikrlash ko’nikmalarini shakllantirish texnologiyasi: ped. fan. bo’yicha fals. dok. diss. avtoref. (PhD). – T. 2023. – 50 b.
5. Jumanova D.M. Bola shaxsiga yo’naltirilgan ta’limda Mariya Montessori metodikasi // Zamonaviy ta’lim / Sovremennoe obrazovanie, 2016, 6. – B. 40-45.
6. Qalandarova Z. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirishning zamonaviy metodikasi va amaliyoti. O’quv qo’llanma. – Nukus, 2018. – B. 51. (138).
7. Adizov B.R. Boshlang’ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: ped. fan. dok. ... diss. – T.: 2003. – 280 b.
8. Montessori M. The Absorbent Mind. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967. – 297 p.
9. Montessori M. The Discovery of the Child. – New York: Ballantine Books, 1995. – 351 p.
10. Montessori M. The Montessori Method. – New York: Schocken Books, 1964. – 377 p.
11. Lillard A.S. Montessori: The Science Behind the Genius. – New York: Oxford University Press, 2017. – 480 p.
12. Standing E.M. Maria Montessori: Her Life and Work. – New York: Plume Books, 1998. – 384 p.
13. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 2001. – 208 p.
14. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
15. Elkonin D.B. Psixicheskoye razvitiye v detskix vozrastax. – Moskva: Institut prakticheskoy psixologii, 1997. – 416 s.
16. Poddyakov N.N. Myshleniye doshkolnika. – Moskva: Pedagogika, 1977. – 272 s.
17. Shodmonova Sh.S. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 312 b.
18. Xasanboyeva O.U., Tojiboyeva Sh.J. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm Ziya, 2018. – 284 b.
19. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O’qituvchi, 2010. – 512 b.
20. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. – Toshkent: O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017. – 336 b.